

سوره الفلق

مکی و دارای ۵ آیه است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴿١﴾

به نام خدای بخشنده مهربان.

{ ۱ } بگو پناه می‌برم به پروردگار سپیده‌دم.

مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ﴿٢﴾

{ ۲ } از شر آنچه آفریده.

وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴿٣﴾

{ ۳ } و از شر هر تاریکی فشرنده آنگاه که فرا گیرد.

وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴿٤﴾

{ ۴ } و از شر دمندگان در گره‌ها.

وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴿٥﴾

{ ۵ } و از شر حسدورز آنگاه که حسد نماید.

شرح لغات:

عوذ: پناهندگی از شر، در حریم پناهنده در آمدن، ملازم او گشتن.

الفلق: سپیده‌دم، شکاف باز، آفریدگان، حقی که آشکار شده، فلق (فعل ماضی):

سپیده صبح را از میان تاریکی برآورد، چیزی را سرشکاف نمود، کاری شگفت‌انگیز آورد.

غاسق، فاعل: شب بس تاریک، یورش آورنده. مار سیاه. از عَسَقَ: شب تاریک

شد، آب فروریخت و فرا گرفت، چشم از اشک پر شد، اشک از چشم جاری شد، باران فرو ریخت.

وقب: شخص روی آورد، تاریکی فرا گرفت، آفتاب به غروب رفت، چیزی داخل

و پنهان شد، ماه در سایه کسوف درآمد. الوقب. گودی در سنگ، هرگونه فرو رفتگی.

النفاثات، جمع نفاثه: دمنندگان، پرت‌کنندگان آب دهان و خلط سینه.
عقد، جمع عقده: گره، معامله، عزم، اندوه.

«قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ»: امر قل، در این سوره و سوره بعد، مانند سوره الكافرون و اخلاص و دیگر امرهای «قل» که بسیار در قرآن آمده، فرمان‌هایی است از جانب خداوند به پیمبر اکرم ﷺ که به عنوان مقام نبوت، باید به دیگران اعلام شود تا دیگران به مضمون مورد فرمان آگاه شوند و یا بیش از آگاهی پیروی نمایند. شایسته مقام نبوت و فرمان‌های ابدی قرآن نیست که گفته شود این اوامر راجع به زندگی خصوصی پیمبر اکرم ﷺ یا دستور ذکر و وردی باشد که باید به زبان آورده شود. «عوذ»، خود را در پناه بردن، و «استعاذه» طلب پناهندگی، و گفتن «اعوذ»، خبر و اعلام آن است. «الفلق»، به معنای اصلی و مصدری، چنان‌که موارد استعمال آن نشان می‌دهد؛ هر گونه سرشکاف شدن قشر و پرده‌ای است که از آن پدیده‌ای رخ نماید سر برآورد: «فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى، فَالِقُ الْإِصْبَاحِ»، و به معنای مفعولی، پرده و پوستی است که سرشکاف شده یا پدیده‌ای است که از درون آن سر می‌زند. اگر الف و لام الفلق اشاره به فلق خاص باشد، منصرف به فلق سپیده‌دم که معنای مشهور آن است می‌شود. و اگر اشاره به نوع باشد شامل هر گونه فلقی می‌شود: آن شعاعی که از شکافته شدن تاریکی، و آن گیاه و جانوری که از زمین و بذر و تخم و رحم، سر بر می‌آورد، آن چشمه‌ها و باران‌هایی که از درون کوه‌ها و ابرهای فشرده جاری می‌شود، اعمالی که از نیات و خوی‌ها، و معارفی که از اذهان و افکار، و صورت‌هایی که از ترکیب عناصر و ماده، و وجودی که از عدم پدیدار می‌شوند. اضافه اسم «رب»، به «الفلق» إشعار به چنین ربوبیت وسیع و فراگیرنده‌ای دارد که پیوسته در درون جهان و زیر پوست‌ها و پرده‌های گوناگون، هر موجودی را می‌پروراند و چون آماده ظهور شدند آن پرده‌ها و پوست‌ها را سرشکاف می‌نماید و آن‌ها را پدید می‌آورد.

«مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ»: ما، دلالت بر تعمیم و شمول دارد و اضافه شر به آن، و فعل «خلق» و نسبت آن به خالق، مشعر به آن است که شر از خلق و ترکیب و امتزاج و تفصیل کائنات و مواد و قوا برمی آید، نه از عالم امر و اراده فاعلی خالق. این شرور فقط همان مضاف به «ما خلق» است و در واقع نمایشی از چگونگی نظر و اندیشه و دریافت انسان از حوادث متضاد می باشد و وجود عینی و مستقلی ندارند.

پس اگر انسان خود را برتر آرد و در حریم قدرت رب رساند و به او ایمان آرد و پناهنده شود و با نظر ربوبی به حوادث و پدیده های جهان بنگرد، از مواجهه با آنچه شر می نماید امنیت می یابد، و در درون هر حادثه شرّ نیایی خیری یا مقدمه خیری می نگرد و با بیش و وسیع و نیروی اراده ای که در حریم رب می یابد، می تواند هر حادثه ای را رو به خیر و مقاصد برتر بگرداند و بالای امواج حوادث به سوی ساحل خیر پیش رود. و به عکس، برای فرد تنها و بی پناهی که خود را از حریم پناهندگی رب بر کنار داشته و در میان و درون حوادث واقع شده، هر موج حادثه و هر پدیده ای که از گریبان آفرینش یا از درون اجتماع یا از باطن اندیشه ها سرزند «منفلق گردد»، شر می نماید و در مسیر شرّش پیش می برد:

«قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ، مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ». «طالقانی و زمانه ما»

«وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ»: نکره آمدن «غاسق»، و قید ظرف «اذا وقب»، شامل

۱. در پناه لطف حق باید گریخت	کو هزاران لطف بر ارواح ریخت
تا پناهی یابی آن که چه پناه	آب و آتش مر تو را گردد سپاه
نوح و موسی را نه دریا یار شد؟	نی بر اعداشان به کین قهار شد؟
آتش ابراهیم را نی قلعه بود؟	تا بر آورد از دل نمرود دود؟
کوه یحیی را نه سوی خویش خواند؟	قاصدانش را به زخم سنگ راند؟
گفت ای یحیی بیا در من گریز	تا پناحت باشم از شمشیر تیز

(مؤلف)، مثنوی مولانا، دفتر اول، بیت ۱۸۳۹ به بعد.

هرگونه تاریکی فشرنده و فراگیرنده‌ای می‌شود که همه محیط و ظرف تابش را پر کند و هر روزنه نوری را مسدود نماید. مثال بارز و محسوس این‌گونه غاسق، تاریکی شب دیجور است که در آن راهزنان و جانوران و احلام و اوهام وحشت‌انگیز از لانه‌ها و کمین‌گاه‌های زیرزمین، و خلال نفوس سر برمی‌آورند و تاخت و تاز می‌نمایند. تاریکی فراگیرنده کفر و جهل و هوا و خشم و شهوت مثال‌های دیگری از «غاسِقٍ إِذَا وَقَبَ» است که شر آن‌ها از نفس آدمی و در او است، و خطیرتر از هر شری می‌باشد. همین‌که این تاریکی‌های نفسانی محیط درونی آدم را فرا گرفت و نور ایمان و پرتو عقل و شعاع و جدان را خاموش داشت، غرایزو خوی‌های حیوانی و عقده‌ها از بندها و کمین‌گاه‌های درونی رها می‌شوند و چون جانورهای متنوع و متلون به تاخت و تاز درمی‌آیند و به مرکز فرمان و اراده یورش می‌آورند تا همین‌که آن را به دست گرفتند، همه قوا و جوارح را به خواست خود و در مسیر انجام شهوات و اوهام و زبانه‌های خشم خود به هر سو برمی‌گردانند و در این مسیر، هر حد و قید قانونی و اخلاقی و مانعی را از میان برمی‌دارند و هر استعداد و شخصیتی را درهم می‌شکنند و هر قدرت و نیرویی را در اختیار خود می‌گیرند.

کتابخانه آنلاین «طالقانی» و زمانه ما

«وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ»: این تعبیر آیه «النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ» و فعل «اعوذ» که عوذ و تعویذ، از مشتقات آن است، اذهان را به کارهای جادوگرانه زنان متوجه نموده، به خصوص در آن زمان و در میان مردم جاهلیت که جادوگری و کهنات و تعویذ به مهره و سنگ و چوب برای ابطال جادو، رایج بوده است. و چون مأمور به امر «قل» شخص رسول اکرم ﷺ بوده، این توهم پیش آمده که آن حضرت در معرض سحر و جادو بوده است. روایتی هم که آورده شده این توهم را تأیید نموده و بیش از این آن حضرت را چند روز مسحور کار جادوگران نشان داده است.

این‌گونه توهمات منافی مقام نبوت و عصمت و سیره قطعی رسول اکرم صلی الله علیه و آله است، چه اولاً. اگر آن حضرت در معرض تأثیر جادوگران و تصرفات و تلقینات روحی آن‌ها که دچار نقص جسمی و انحراف روحی و خلقی بودند قرار می‌گرفت، اساس و تکیه‌گاه وحی و رسالت سست و بی‌پایه می‌شد. تاریخ روشن زندگی آن حضرت نشان می‌دهد که از آغاز طفولیت تا پایان زندگی، اندیشه‌ها و خاطرات و اعمالش تحت مراقبت و در میان حصن عصمت بوده است. و تأثیر روانی سحر و جادو را نباید مانند تأثیر بیماری‌های بدنی دانست. و اگر سحر و کهنات در روح آن حضرت تأثیر می‌نمود، با آن همه کاهنان و ساحرانی که در عربستان و اطراف آن بودند و با آن همه دشمنی‌ها و مقاومت‌ها، در روح مقدس آن حضرت تصرفی می‌نمودند تا از اعلام نبوت و ابلاغ رسالتش جلوگیری نمایند.

ثانیاً. آیه ﴿وَاللَّهُ يَعَصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ (مائده ۶۷/۵) به آن حضرت وعده داده که از هر آسیبی نگاهش دارد. و آیات: ﴿إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا﴾ (اسراء ۴۷/۱۷)، ﴿انظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا﴾ (فرقان ۹/۲۵)، این گفته را که پیمبر مسحور شده به ظالمین نسبت داده و آن را گمراهی و تحیر درباره نبوت شمرده است. و آیه ۶۹ طه ۲۰/ ﴿وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَتَى﴾: «رستگاری و پیروزی ساحر را از هر جهت که روی آورد»، و نیز آیه ۱۰۲ بقره ۲/ ﴿...وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ...﴾: «زیان رساندن ساحران را جز به اذن خدا» نفی نموده است.

ثالثاً. روایتی را که بعضی راجع به مسحور شدن رسول اکرم صلی الله علیه و آله آورده‌اند، بیش از آنکه مضمونش مختلف است و اسنادی جز نسبت به عایشه و ابن عباس برای آن ذکر نشده، از نظر امامیه و بیشتر راویان اهل سنت و متکلمین معتزله مردود است. طبری با آنکه همه‌گونه اقوال و روایات را با سند در تفسیر خود آورده، این روایت را

نیاورده است. و نیز این سوره به گفته بیشتر مفسرین و به مقیاس کوتاهی و آهنگ آیاتش، مکی است و داستانی که به عنوان شأن نزول این سوره آورده‌اند، راجع به سرزمین مدینه است که در پیرامون آن یهودیان ساحر و جادوگر به سر می‌بردند. و شاید بعد از پرداخت این داستان بوده که بعضی احتمال داده‌اند که این سوره مدنی باشد.^۱ چون خطاب و سیاق و مضامین آیات این سوره و همچنین سوره بعد، نشان‌دهنده اصول شرور و آفاتی است که از حوادث خلقت و قوا و انگیزه‌های نفسانی برمی‌آید و متوجه رسالت اسلام و ایمان و عقاید و اجتماع مسلمانان می‌شود، باید تعبیر «التَّقَاتِ فِي الْعُقَدِ»، نوعی تشبیه لطیف و استعاره باشد برای نشان دادن تبلیغات آهسته زاناه و ساحران و ماهرانه‌ای که در مشاعر و تصمیمات ایمانی و عقده‌های اعتقادی نفوذ می‌نماید و آن‌ها را یکی پس از دیگری سست و باز می‌گرداند، از این رو کار دمیدن و گره زدن جادوگرانه را «عزیمه - عزائم - رقیه - رقی» گویند. گویا در این آیه به «فی العقد» تعبیر شده تا اشعار به همان گره‌های عقیده و ایمانی داشته باشد که جادوگران و دشمنان عقاید محکم، می‌کوشند و با نفَس‌های مسموم خود همی آهسته و پنهانی می‌دمند تا آن‌ها را سست نمایند و

کتابخانه آنلاین «طالقانی و زمانه ما»

۱. شیخ طبرسی در مجمع‌البیان مسحور شدن رسول اکرم ﷺ را به این صورت نقل کرده:

«گویند: لبید بن اعصم یهودی رسول خدا را سحر نمود و سپس آن را در چاهی که از آن بنی زریق بود پنهان ساخت، از این رو آن حضرت بیمار شد. در بین خواب دو فرشته آمدند یکی بالای سر و دیگری پایین پای آن حضرت نشستند و او را آگاه کردند و گفتند که آن جادو در چاه روان و در میان پوست شاخه خرما و زیر سنگی پنهان می‌باشد، آن حضرت بیدار شد و علی و زبیر و عمار را فرستاد تا آب چاه را کشیدند و تخته سنگ را برداشتند و پوست را بیرون آورده دیدند که در آن خورده‌های موی سر و دندانه‌های شانه و یازده گره است که با سوزن به هم دوخته شده است؟ پس این دو سوره نازل شد و هر آیه‌ای که خوانده می‌شد گره‌ی بازمی‌گشت و رسول خدا خود را سبک یافت که گویا از بندی رها شده؟ و جبرئیل می‌گفت به نام خدا تو را می‌رهانم از هر شری که آزارت رساند از حسود و چشم؟ و خداوند شفایت می‌دهد؟ این روایت را عایشه و ابن عباس نقل کرده‌اند». آنگاه شیخ طبرسی این روایت را رد و توجیه می‌نماید. (مؤلف)

صاحبان عقیده را تحت نفوذ و بهره‌گیری «استثمار» خود درآورند.

می‌شود که «النفاثات»، صفت موصوف مقدری مانند: «جماعات، نفوس» باشد. و یا به گفته ابو مسلم «النفاثات زنانی اند که آرای مردان را به خود جلب می‌نمایند و آن‌ها را از مرادشان برمی‌گردانند، زیرا از عزم و رأی به عقد تعبیر می‌شود...». [مجمع البیان]

«وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ»: حاسد، صفت لازم است: کسی که دارای طبیعت و خوی حسد است. این خوی چون دیگر خوی‌های پست ناشی از کوتاه‌بینی و ناتوانی و زبونی روحی است و اثرش در نفس حاسد این است که بدون حساب سود و زیان، از نعمت و قدرت دیگری رنج می‌برد و خود را می‌خورد و چون این خوی برانگیخته شد و از درون سر زد: «اذا حسد» فتنه‌ها برمی‌انگیزد و زیان‌ها می‌رساند. مردم زمان جاهلیت و اوهام آن، از تاریکی شب که در آن دیو و دد از مکامن خود سر بیرون می‌آورند و از جادوی جادوگران و حیل‌های حسودان هراسان بودند و به تعویذات و باطل السحر و چشم‌بندی متوسل می‌شدند. این سوره با تعبیرات متشابه، بعد از بیان شری که می‌شود از سراسر «ما خلق» برخاسته گردد، منشأهای اصلی و واقعی شروری را نشان می‌دهد که در کمین اجتماع و نفوس و افکار و عقاید مسلمانان است، همان‌ها که شب دیجور جاهلیتشان تازه به پایان رسیده بود و در معرض سپیده‌دم «فلق» و پرتو وحی واقع شده بودند. شرور و فتنه‌هایی که از خشم و شهوت طبقات امتیاز جو و رانده‌شده و نفوس مستبد و خودسر و تبلیغات و شبهات جادوگرانه و کید و نقشه‌های حسودان، برانگیخته می‌شود. آن پناهگاه و حصنی که مسلمانان به پیروی از رسول خدا ﷺ، می‌بایست و می‌باید به آن پناهنده شوند، مقام ربوبی و آیات و مظاهر ربوبیت او است: «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ...»، نه تعویذات و اوراد جاهلیت.

آن رسول گرامی و قائم به حق و عدل که در پرتو وحی و تلاوت آیات و بیست و سه سال جهاد و رنج، مردمی را از تاریکی شرک و جاهلیت رهانید و به آنها کتاب و حکمت آموخت و قلوبشان را با خالق و یکدیگر پیوند داد و عزت و قدرتشان بخشید، همواره نگران فتنه‌هایی بود که پس از رحلت و پایان رسالتش روی آرد و تاریکی‌هایی که جای گیرد و راه نفس‌های جادوگرانه و کاهنانه‌ای که باز شود و دام‌ها و نقشه‌های حسودانه‌ای که از هر سو گسترده گردد.^۱

آن فتنه‌ها و تاریکی‌های متنوع و موحش و حیرت‌انگیز - در تعبیرات، تشبیهات، معانی، آهنگ، طول، اوزان و فواصل آیات این سوره - در یک رشته پیوسته و به صورت‌های متقابل و متقارن و بارز نمایش داده شده است: آن پرتو ربوبیتی که از گریبان «الفلق» می‌دمد، آن تاریکی ابهام‌انگیزی که از «ما خلق» روی آورد، آن «غاسق» نکره که از کمین بیرون می‌آید و حمله‌ور می‌شود «إِذَا وَقَبَّ». آن دمنندگان شدید و ساحران «النفثات»، آن «حاسد» نکره، که سر برمی‌آورد، و پی نقشه خود را می‌گیرد: «إِذَا حَسَد».

کلمات و اوزان فعلی و اسمی خاص این سوره: الفلق، غاسق، وقب، النفثات، العقد، حاسد، حسد، است.

۱. این نگرانی را رسول خدا ﷺ گاه به گاه و با بیانات مختلف به زبان می‌آورد. گویند چون احساس بیماری نمود، یا اندکی پیش از آن، با جماعتی از اصحاب به بقیع رفت و با مردان با ایمانی که پس از طلوع اسلام و در سال‌های هجرت و جهاد، در قبور آرمیده بودند این راز را در میان نهاد: «السلام علیکم یا اهل القبور لیهننکم ما اصبحتم فیه مما فیه الناس اقبلت الفتن کقطع اللیل المظلم یتبع آخرها اولها الآخرة شر من الاولی» [سیرت رسول الله، ج ۲، ص ۱۰۹۸] رجوع شود به مقدمه جلد اول این تفسیر. [ج ۲ مجموعه آثار، ص ۱۵] (مؤلف).